

Archeologienota Gent – Gasmeterlaan

Alice-Jan Hellinx en Natasja Reyns

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Alice-Jan Hellinx en Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/57

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	18
2.4	Assessmentrapport	18
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	18
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	25
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	32
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	34
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	35
3	Samenvatting	36
4	Bibliografie	37
4.1	Publicaties	37
4.2	Websites	37
5	Bijlagen	38
5.1	Archeologische periodes	38

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone Historische stadskern van Gent. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2020D23

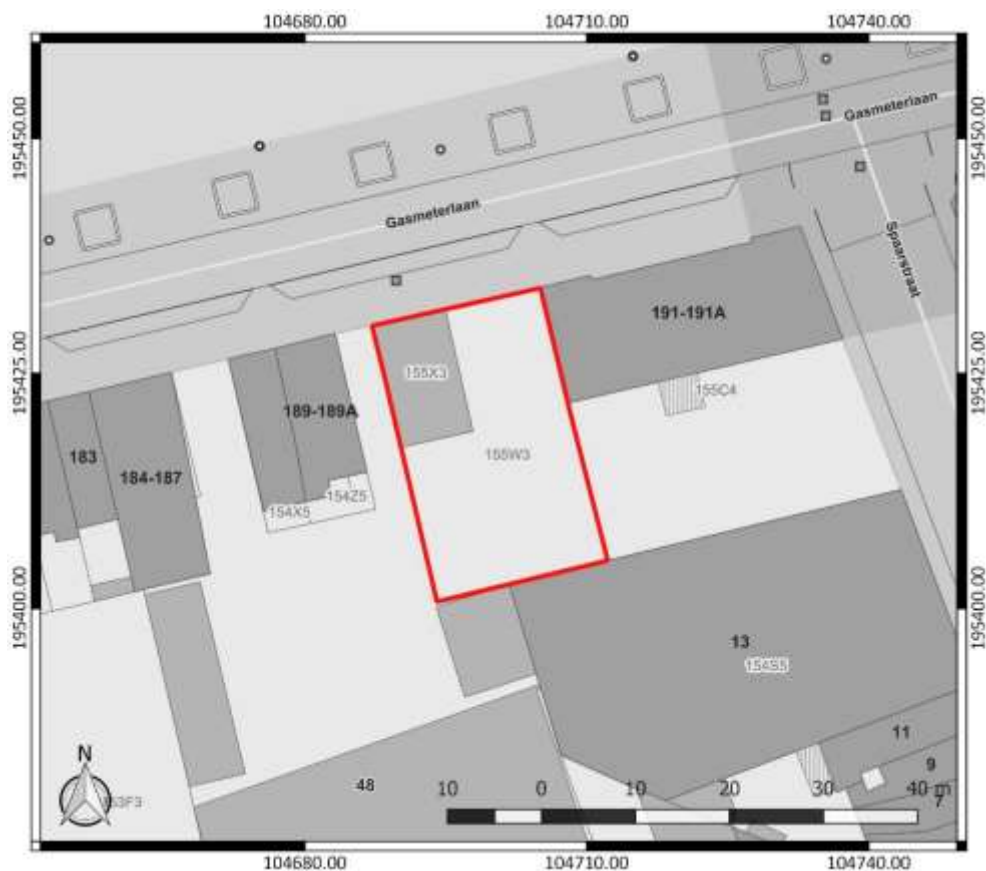
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Oost-Vlaanderen Gent, Gent, Gasmeterlaan, Gasmeterbrug/Tolhuisbrug

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 104694, 195401
- 104687, 195430
- 104705, 195434
- 104712, 195405

Kadastraal plan:

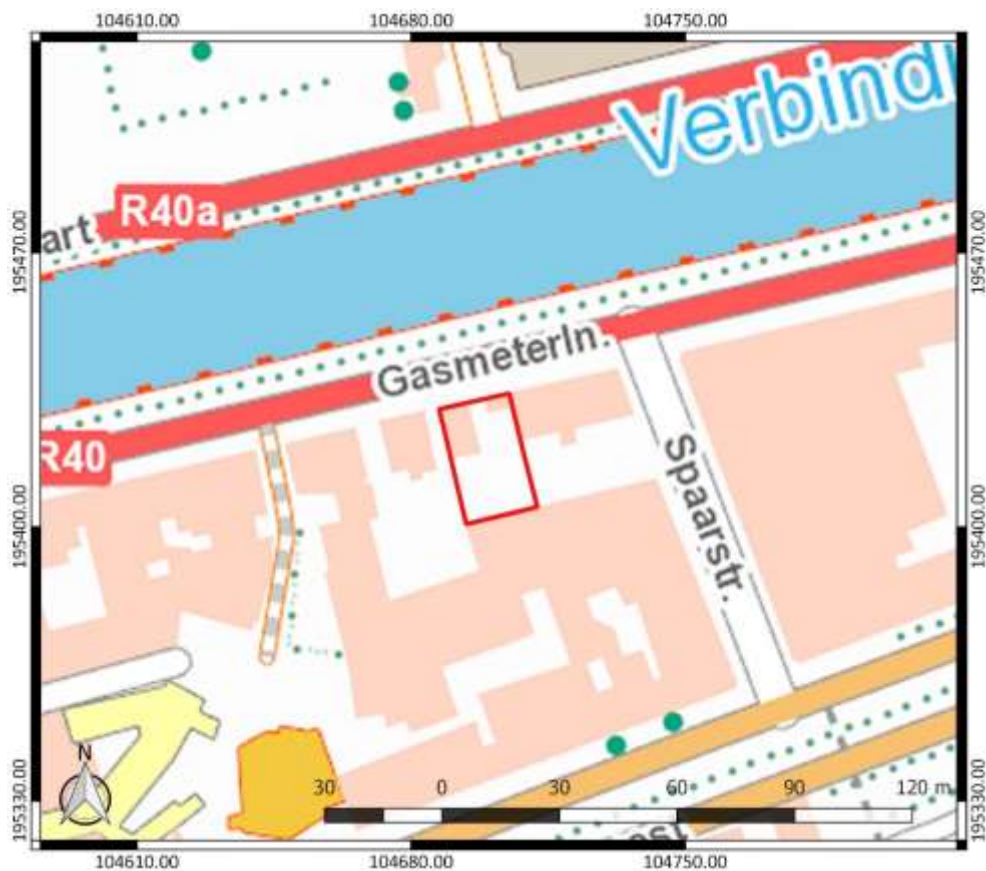

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Gent, Afdeling 7, sectie G, nummers 155x3 en 155w3

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 554 m²

Topografische kaart:

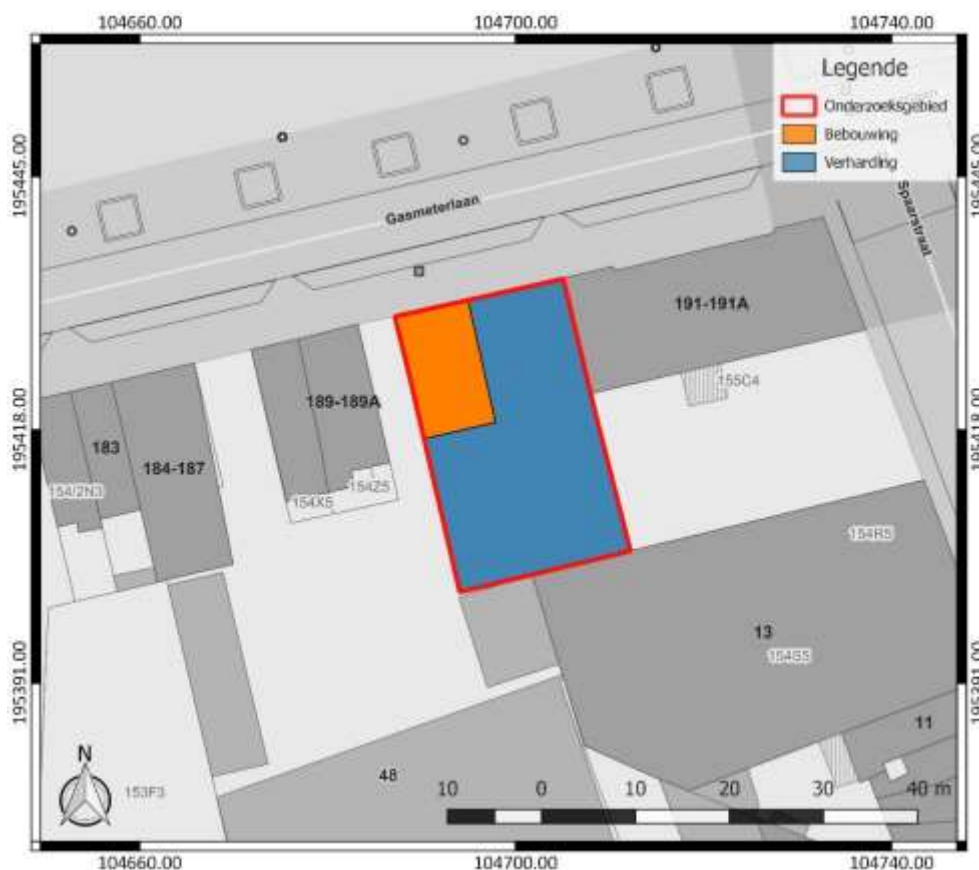

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 07/04/2020 – 20/04/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, grasland en stadsomwalling

Verstoorde zones: In de noordwestelijke hoek van het onderzoeksgebied bevindt zich een gebouw. De bebouwde oppervlakte in de bestaande toestand is ca. 104 m². Rondom het gebouw en binnen de rest van het onderzoeksgebied is verharding aanwezig (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze versterking is momenteel echter nog niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

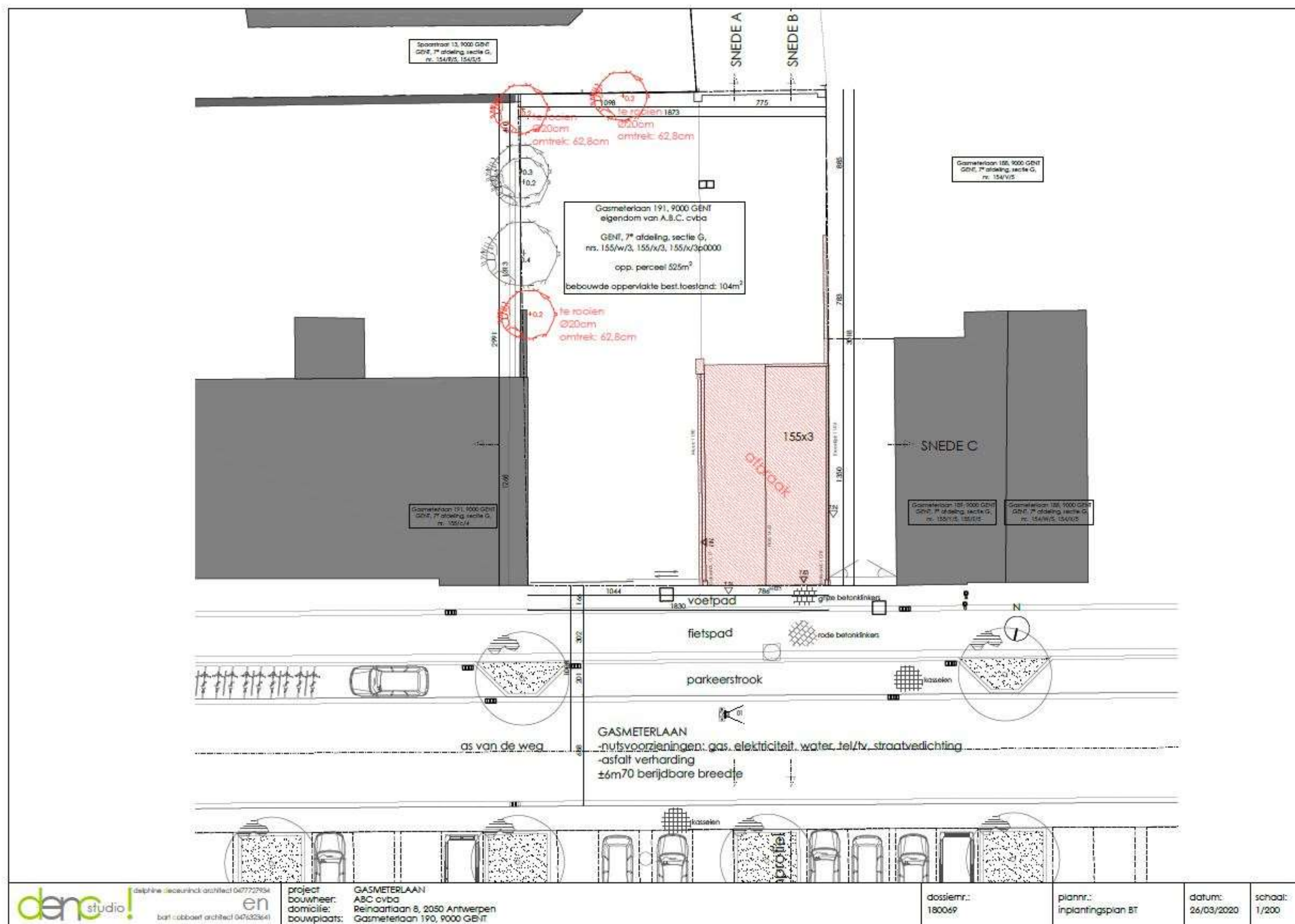
2.3.2 Beschrijving geplande werken

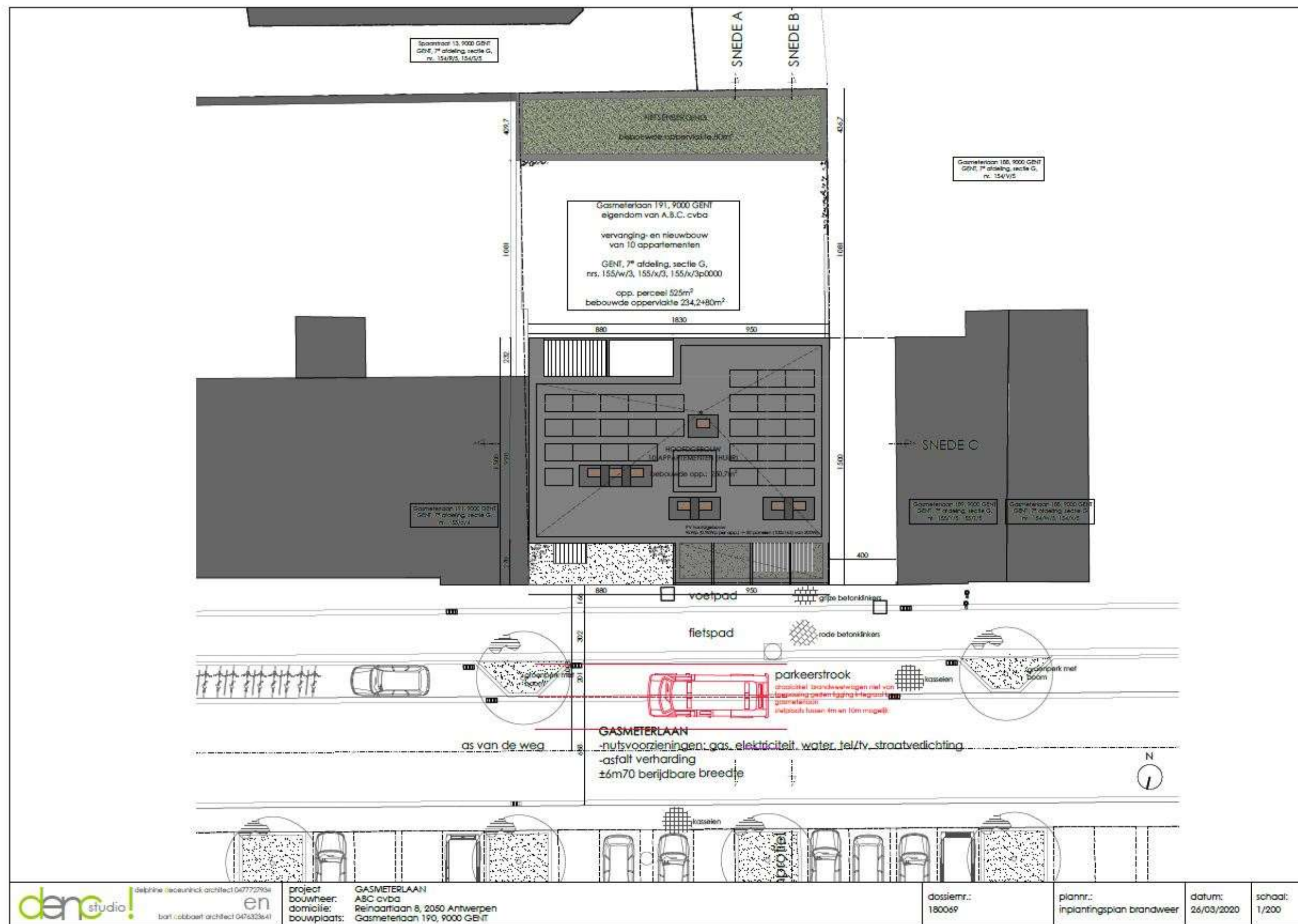
Momenteel is het onderzoeksgebied volledig verhard. In de noordwestelijke hoek is een gebouw aanwezig van ca. 104 m². In het oosten en zuiden staan langs de perceelsrand enkele bomen. Het gebouw en de verharding zullen bij aanvang van het project gesloopt worden. Ook drie bomen zullen gerooid worden (Figuur 4).

Vervolgens zal een vervangings- en nieuwbouwproject gerealiseerd worden met tien appartementen. Het gebouw zal bestaan uit vijf niveaus met telkens twee woonheden per verdieping. Het woonblok zal langs de straatzijde liggen. De bebouwde oppervlakte ervan bedraagt ca. 234 m². Aan de zuidkant van het perceel zal een fietsenberging gebouwd worden. De oppervlakte hiervan bedraagt ongeveer 80 m² (Figuur 5-Figuur 6 en Figuur 8).

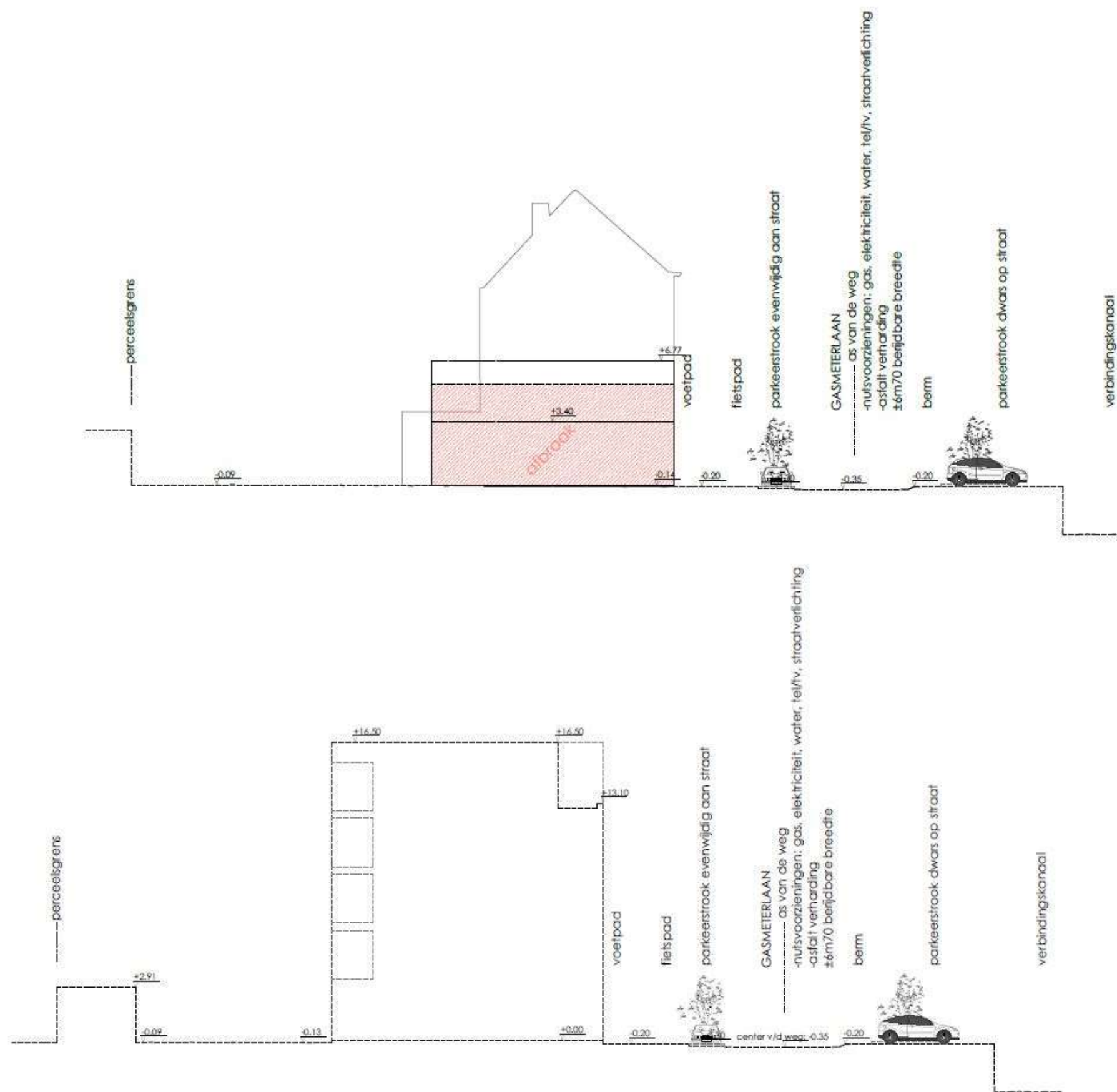
Het overige deel van het terrein zal ingenomen worden door een collectieve tuin. Deze wordt ingericht als speeltuin en als zonnetuin. Er worden enkele groenzones aangelegd en de ondergrond zal bestaan uit een waterdoorlatende verharding (Figuur 7). Ook het dakoppervlak van het gebouw zal voor de helft bestaan uit een groendak. Bodemingrepen ter hoogte van de tuin- en groenzone kennen vermoedelijk een maximale verstoringsdiepte van ca. 50 cm.

De nieuwbouw zal niet onderkelderde worden. Op de benedenverdieping zullen onder de vloer een isolerende laag (16 cm), een laag gewapend beton (25 cm) en speciale funderingen komen, tot op een diepte van ca. 46 cm onder de nulpas. De nulpas ligt 15 cm boven de stoep. Een liftput wordt gegraven tot op een diepte van ca. 1,70 m onder de nulpas. Verder wordt de funderingsplaat gefundeerd op 35 funderingspalen. Verder zal ook een hemelwaterput geïnstalleerd worden (Figuur 9-Figuur 10). Deze wordt aangelegd tot op een diepte van ca. 2,6 à 2,75 m, afhankelijk van het model. Infiltratiekratten worden minimaal geplaatst op vorstvrije diepte. De onderzijde van de funderingsplaat van de fietsenberging komt op een diepte van ca. 27 cm onder de nulpas.

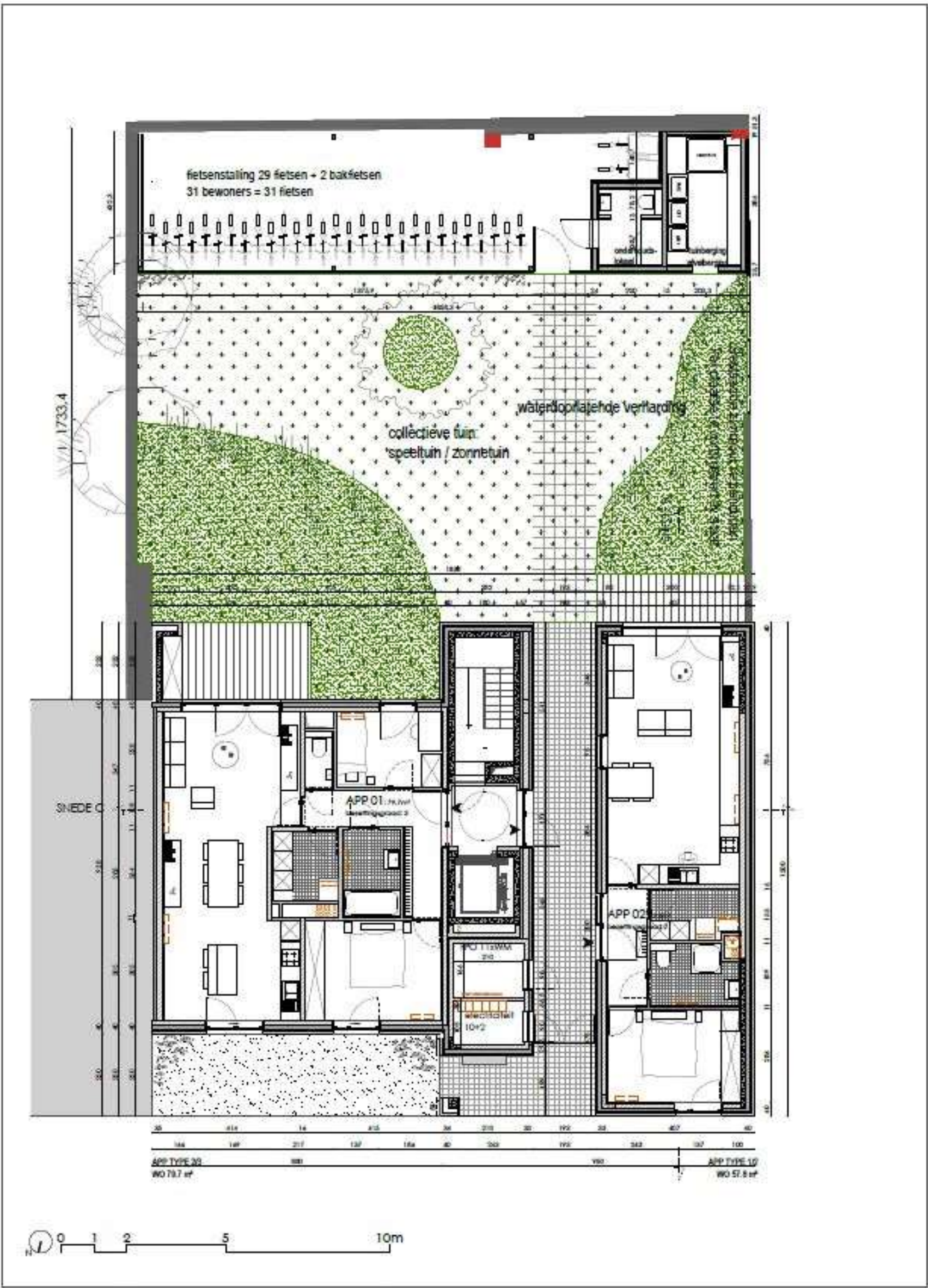

Figuur 5: Plan nieuwe toestand (Dencstudio!)

Figuur 6: Terreinprofiel bestaande toestand (bovenaan); terreinprofiel nieuwe toestand (onderaan)

dencstudio!

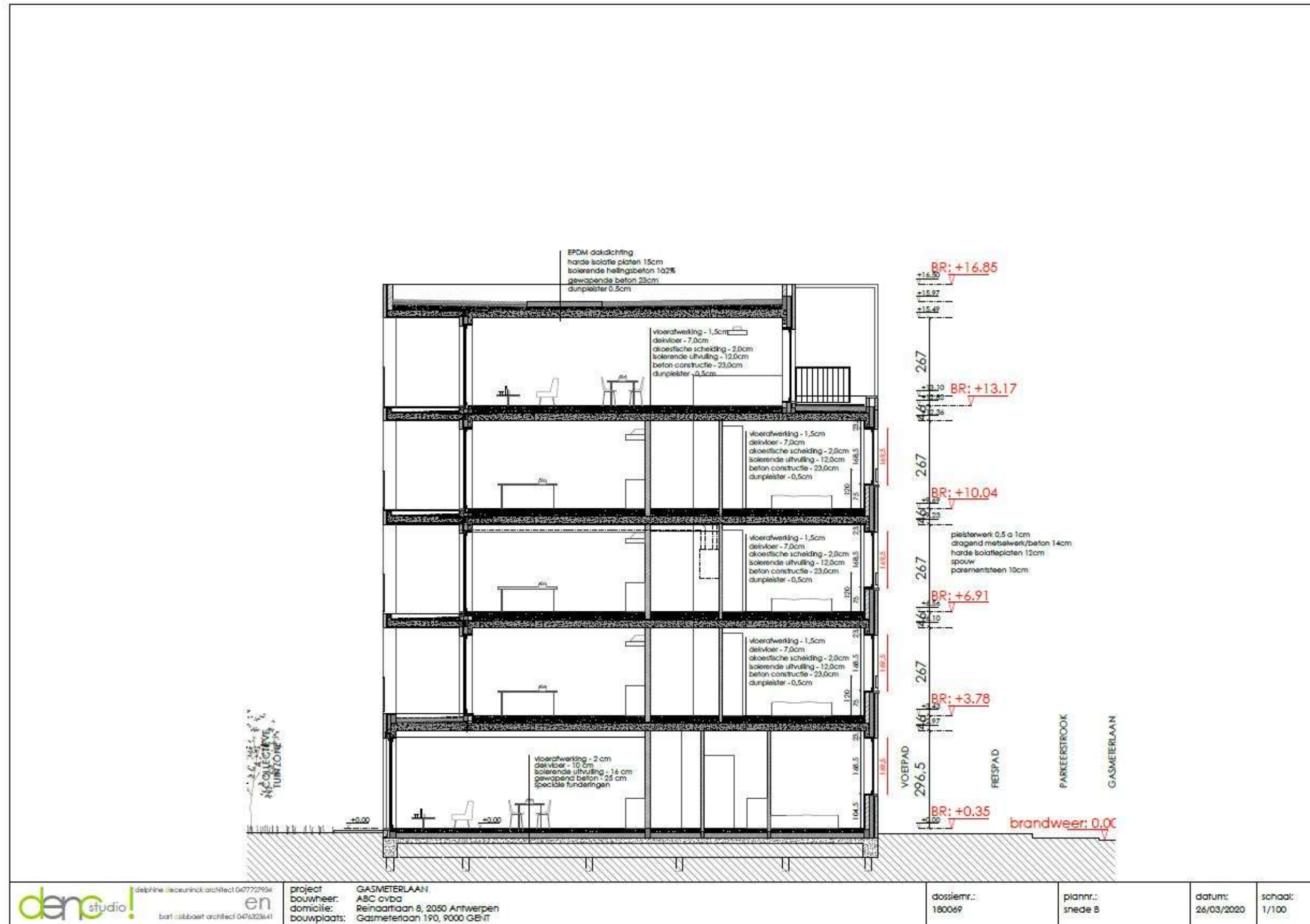
delphine decauwelaere architect 0477772768
en
siet hoozemans architect 0474234547

project: Gasmeterlaan
bouwheer: A&C nvba
adres: Reindaelaan 8, 2050 Antwerpen
bouwplaats: Gasmeterlaan 190, 9000 Gent

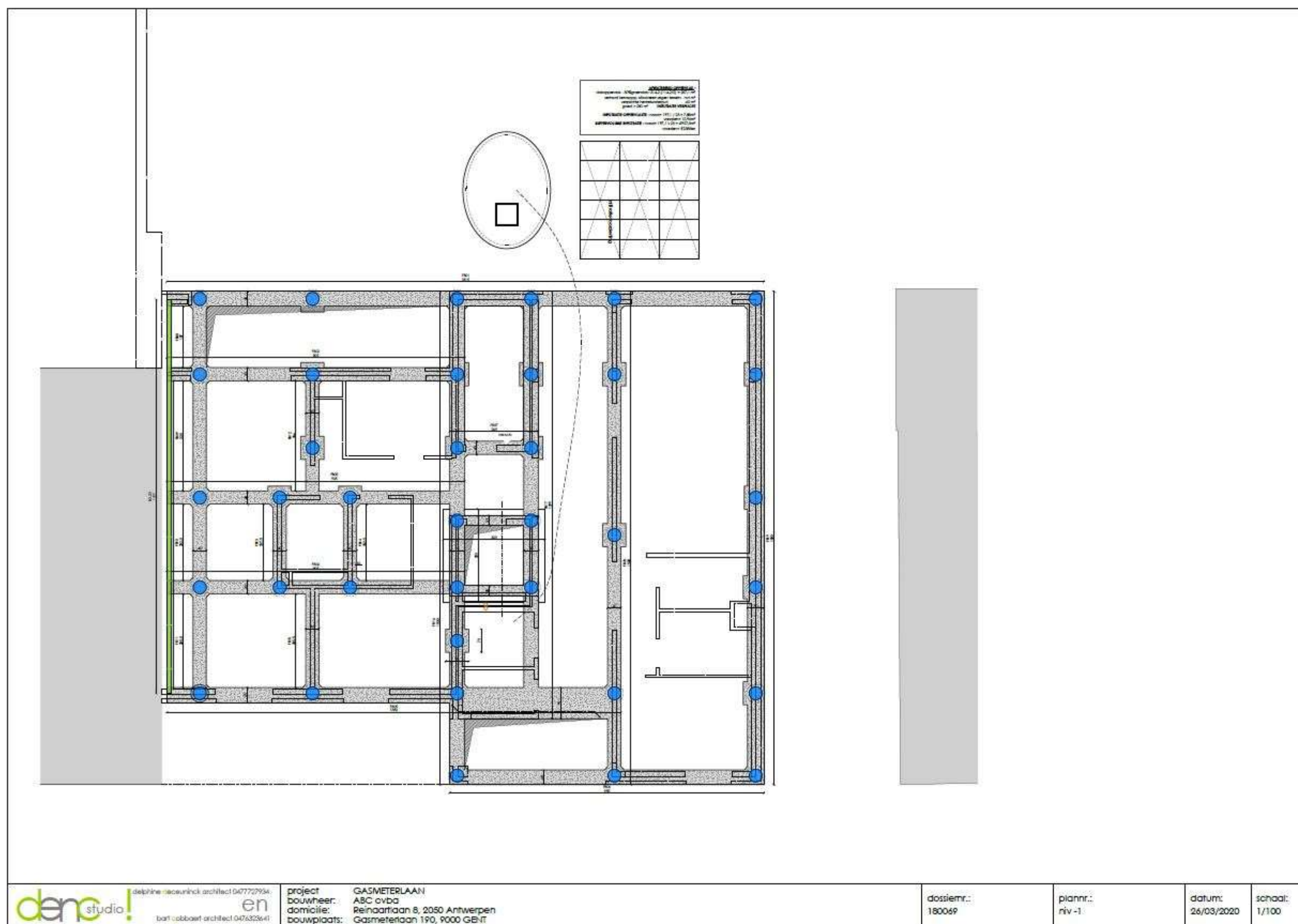
Figuur 7: Plan nieuwe toestand gelijkvloers (Dencstudio!)

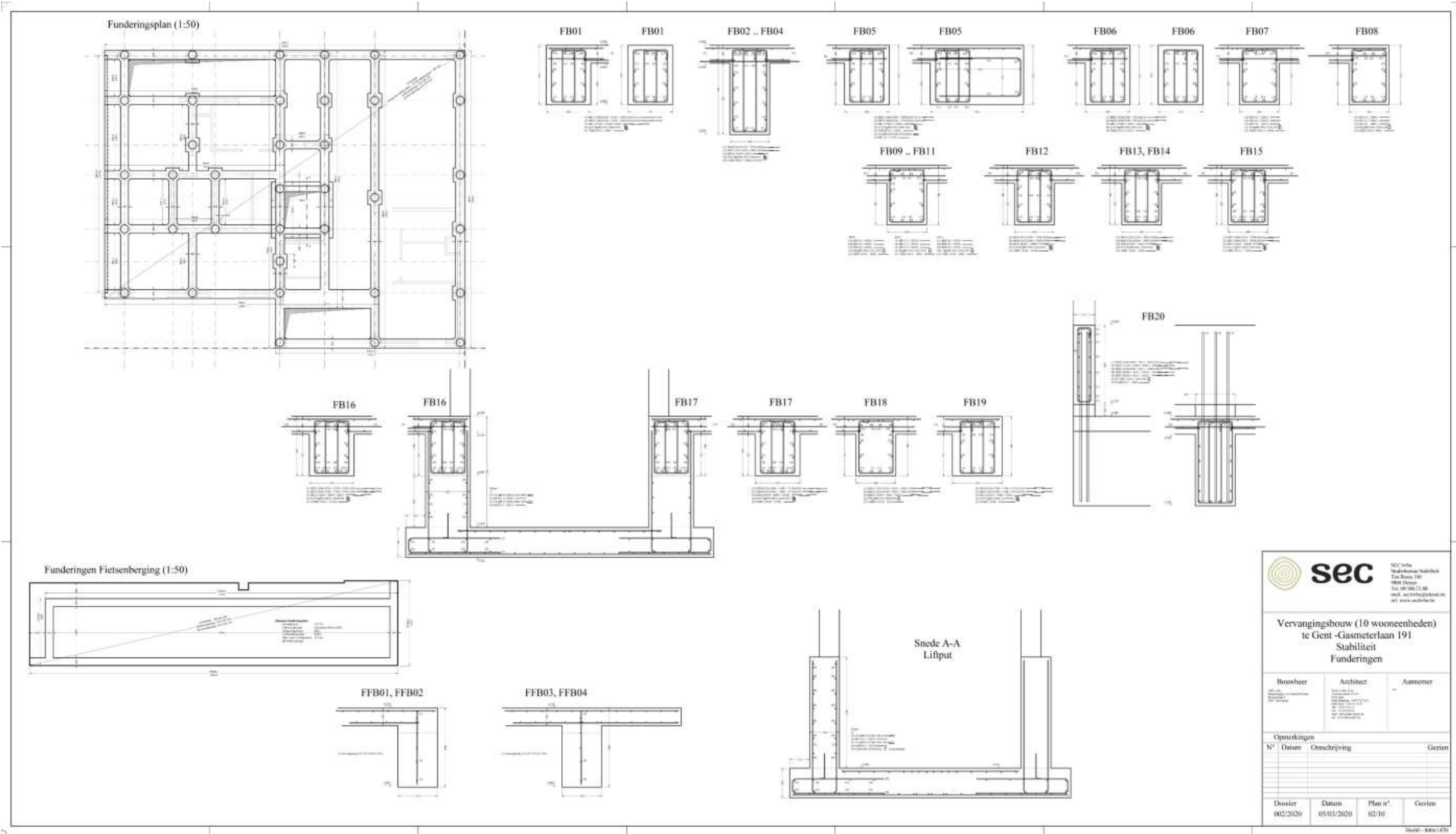

Figuur 8: Plan voorgevel (Dencstudio!)

Figuur 9: Snede nieuwbouw (Dencstudio!)

Figuur 11: Funderingsplan (SEC bvba)

2.3.3 Werkwijze

Dit bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de potentiële bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferentieerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de kaart van Deventer (ca. 1560), de kaart van Horenbault (1619), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

Ook de archeologische dienst van de stad Gent werd geraadpleegd bij de opmaak van de archeologienota.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich net ten noorden van de historische stadskern van Gent. Het terrein wordt begrensd door de Gasmeterlaan in het noorden en de Spaarstraat in het oosten. Op enige afstand ten zuiden van het plangebied loopt de Blaisantvest. De Kaprijkestraat ligt in het westen. Net ten noorden van het onderzoeksgebied loopt het Verbindingskanaal (Figuur 13).

Het terrein ligt volgens het gewestplan in een woongebied. Het valt net buiten de zone woongebieden met culturele, historische en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het tot het Bekken van de Gentse kanalen, binnen het stroomgebied van de Schelde.³ Net ten noorden van het onderzoeksgebied loopt het Verbiningskanaal. Meer naar het oosten bevinden zich het Kanaal Gent-Terneuzen, het Handelsdok en het Houtdok. Op grotere afstand ten noordwesten loopt de Oude Lieve en meer naar het zuiden, in het centrum van Gent stromen de Lieve en de Leie (Figuur 15).

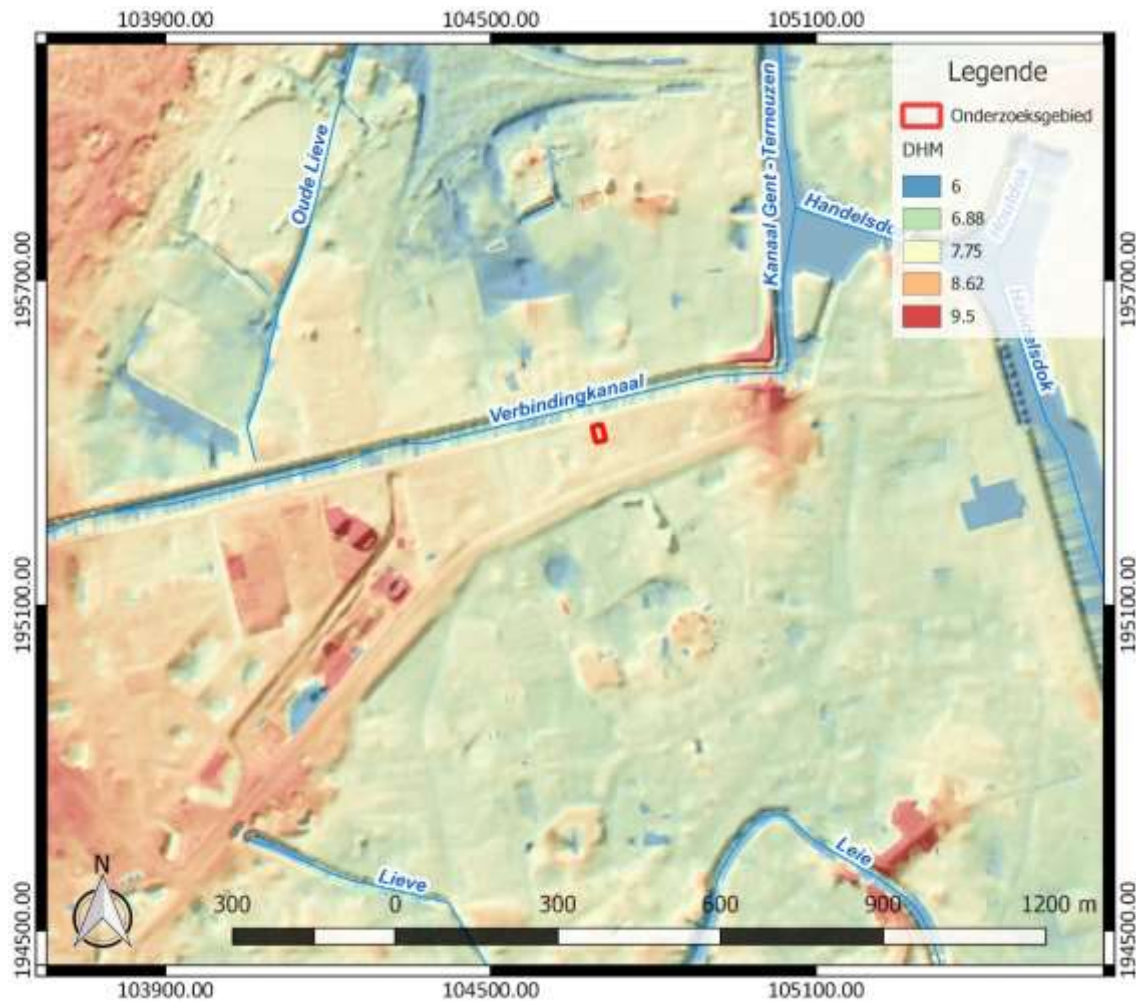
³ www.geopunt.be/kaart

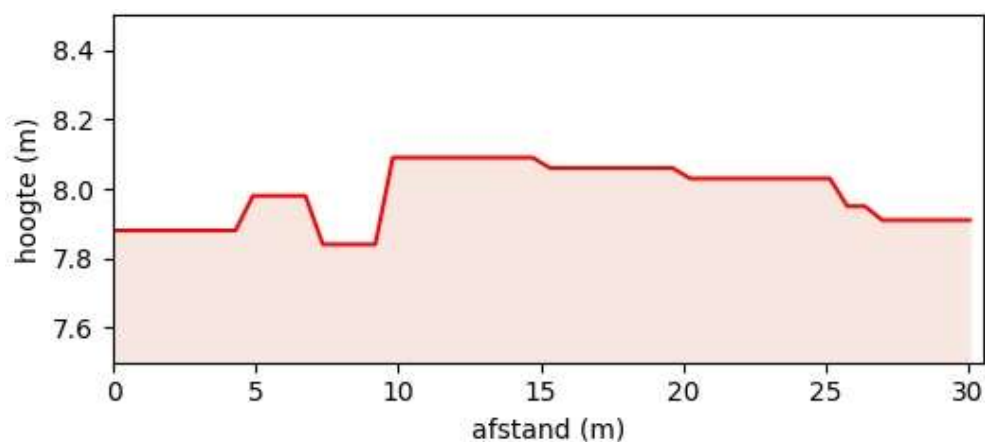
Figuur 13: Luchtfoto van 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 14: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5m met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 15: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood, weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (www.geopunt.be)

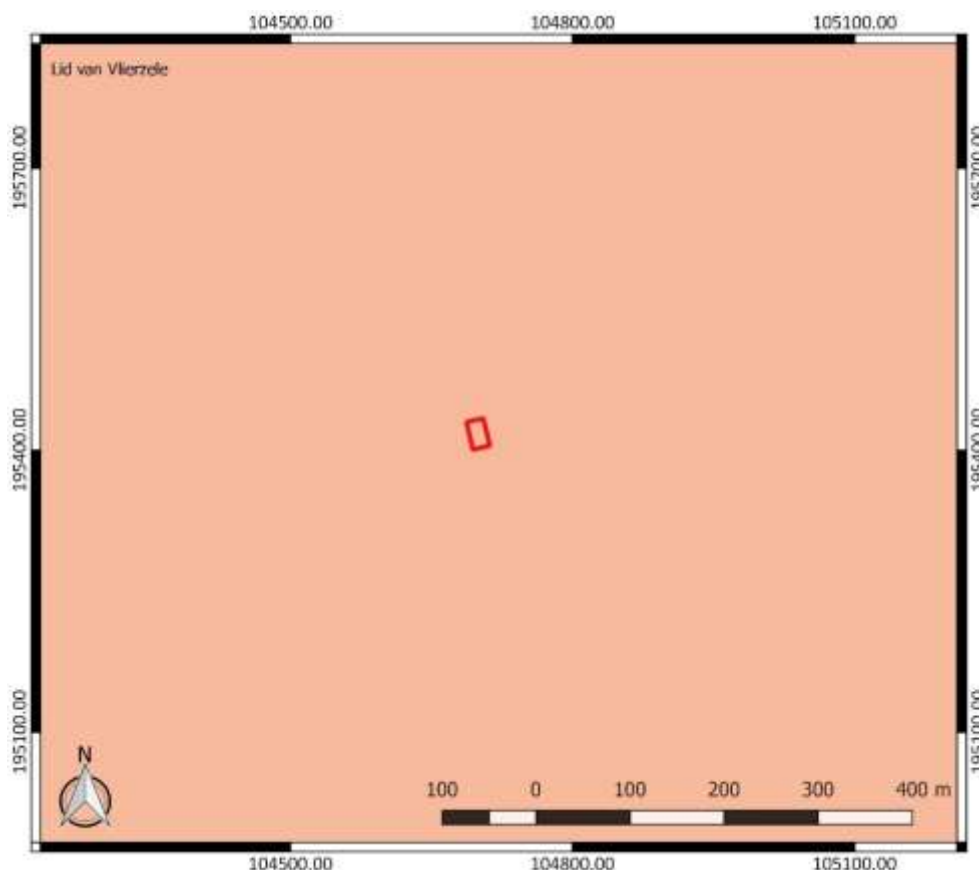
Figuur 16: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Geomorfologisch situeert Gent zich ter hoogte van de zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei (de Boven-Scheldevallei). Deze vormt een brede vlakte, gelegen op een gemiddelde hoogte van 10 m TAW. De zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei neemt de vorm aan van een brede zandige vlakte, die ontstaan is tijdens het fluvioperiglaciaal Weichseliaan. Het gebied ontwikkelde zich tot een laagterras door de Holocene insnijding van de Schelde. De topografie is vrij vlak tot licht golvend, als gevolg van de morfologie van de fluvioperiglaciaal afzettingen. In de streek komen lokale

opstuivingen of dekzandaccumulaties voor, waardoor er topografische verhogingen van ongeveer 1 m ontstaan zijn.⁴

De historische kern van Gent is gesitueerd op beide oevers van de Leie en de Schelde en hun samenvloeiing ter hoogte van de vroegere Sint-Baafsabdij. Zandige hoogten langsheen de valleien kunnen tot 15 m TAW reiken, met als uitzondering de Blandijnberg die met zijn 29 m de hoogste top is.⁵ Gent wordt bovenal gekenmerkt door twee hoofdaccenten: de droge, zandachtige Blandinusberg en de vochtige moerassige dalbodem. Deze dalbodem ten noorden van de Blandinusberg was eertijds opgebouwd uit een groot aantal vertakkingen van waterlopen, waardoor de lage stad een soort amalgaam werd van onregelmatig gevormde eilandjes. Deze vertakkingen werden nog aangevuld met kunstmatig gegraven grachten, zoals bijvoorbeeld de Coupure. In de dalbodem zijn bovendien een aantal hoger gelegen zandheuveld bewaard gebleven.⁶

Landschappelijk gezien ligt het onderzoeksgebied op een iets hoger gelegen zandrug, maar de onmiddellijke omgeving is vrij vlak. Ook de stadswal ligt iets hoger op het Digitaal Hoogtemodel (Figuur 14). Het terrein zelf kent van noord naar zuid hoogteverschillen tussen 7,80 en 8,10 m TAW. Over het algemeen kent het een vrij vlak verloop met voornamelijk enkele pieken in het noorden van het onderzoeksgebied (Figuur 16).

Figuur 17: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

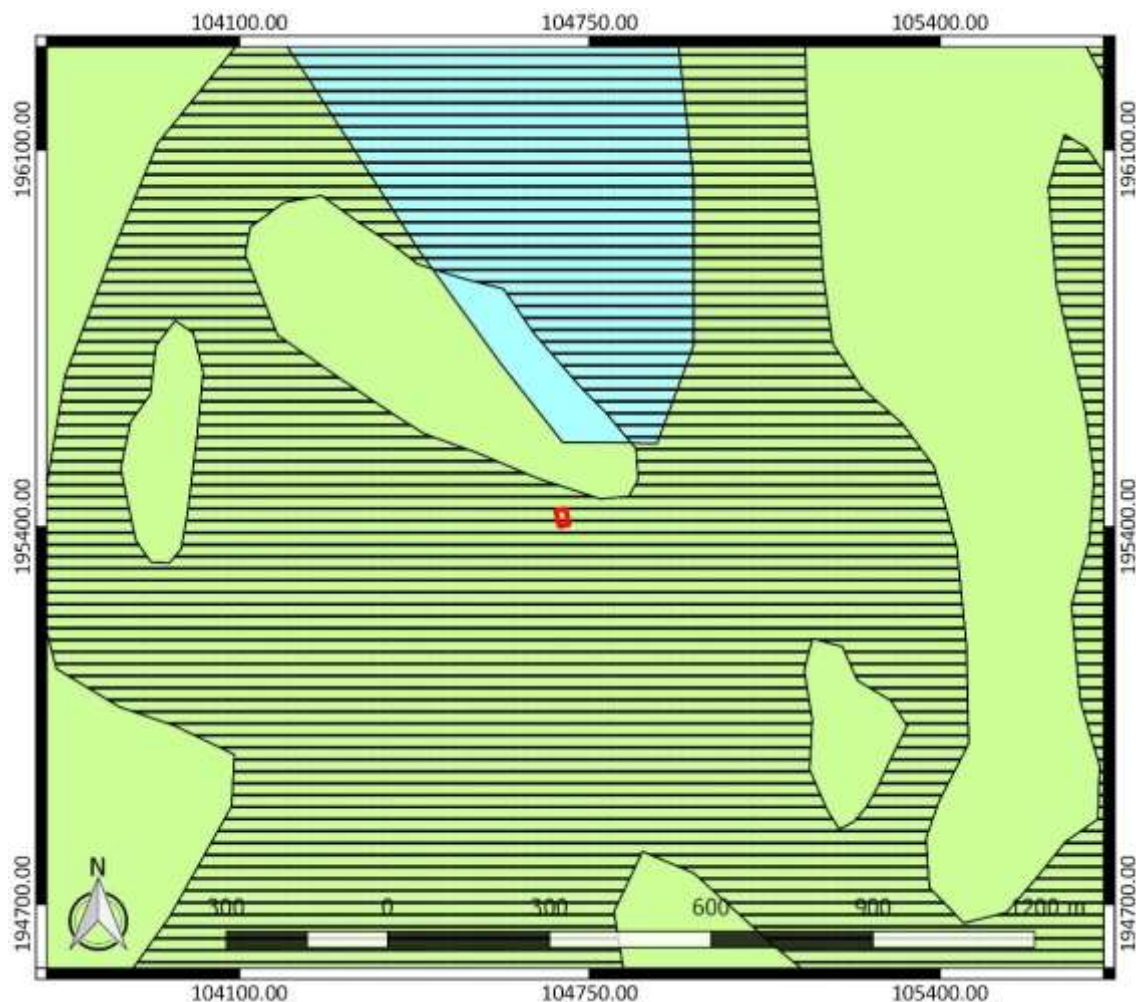
⁴ Vermeire *et al.* 1999, 6-7

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Historische stadskern van Gent [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140021> (Geraadpleegd op 8 april 2020)

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gent - middeleeuwse stadskern [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 8 april 2020)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 17) bestaat uit het Lid van Vlierzele, dat onderdeel is van de Formatie van Gentbrugge. Het Lid van Vlierzele wordt gekenmerkt door groen tot grijsgroen fijn zand, dat soms kleihoudend, glauconiethoudend en glimmerhoudend is. Het bevat mogelijk plaatselijk dunne zandsteenbankjes.⁷

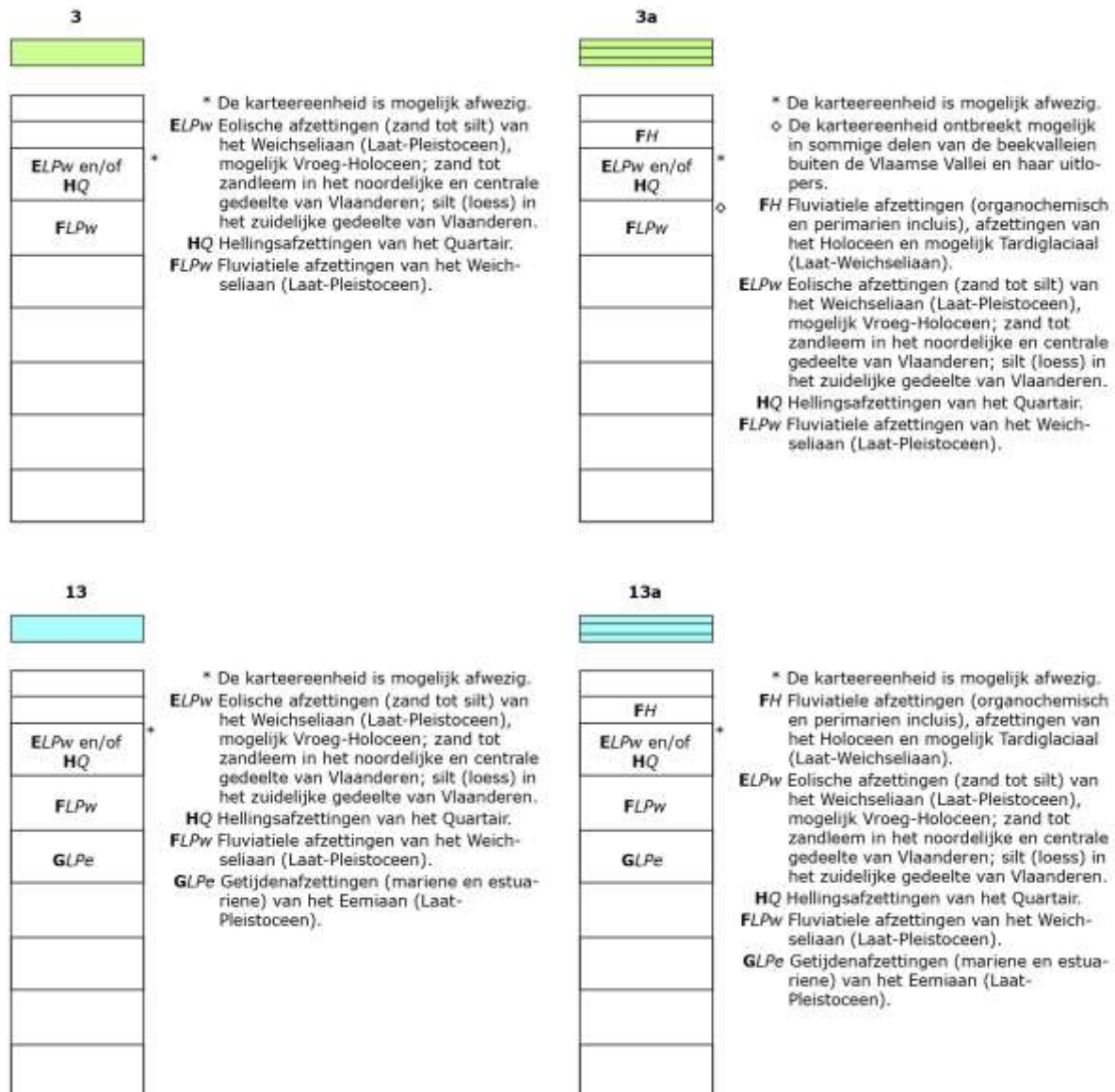
De quartairgeologische kaart (Figuur 18) geeft aan dat zich binnen het onderzoeksgebied fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) kunnen voordoen. Daaronder bevinden zich eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ten slotte kunnen helemaal onderaan nog oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) aanwezig zijn. Rondom het onderzoeksgebied zijn er enkele zones die de hierboven beschreven bodemopbouw hebben, uitgezonderd van de jongste laag met fluviatiele lagen. Ten noorden geeft de quartairgeologische kaart een gelijkaardige bodemopbouw met dezelfde tweedelige sequentie weer, maar ditmaal met een onderste laag van getijdenafzettingen uit het Emiaan (Laat-Pleistoceen).⁸

Figuur 18: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

⁷ www.geopunt.be/kaart

⁸ www.geopunt.be/kaart

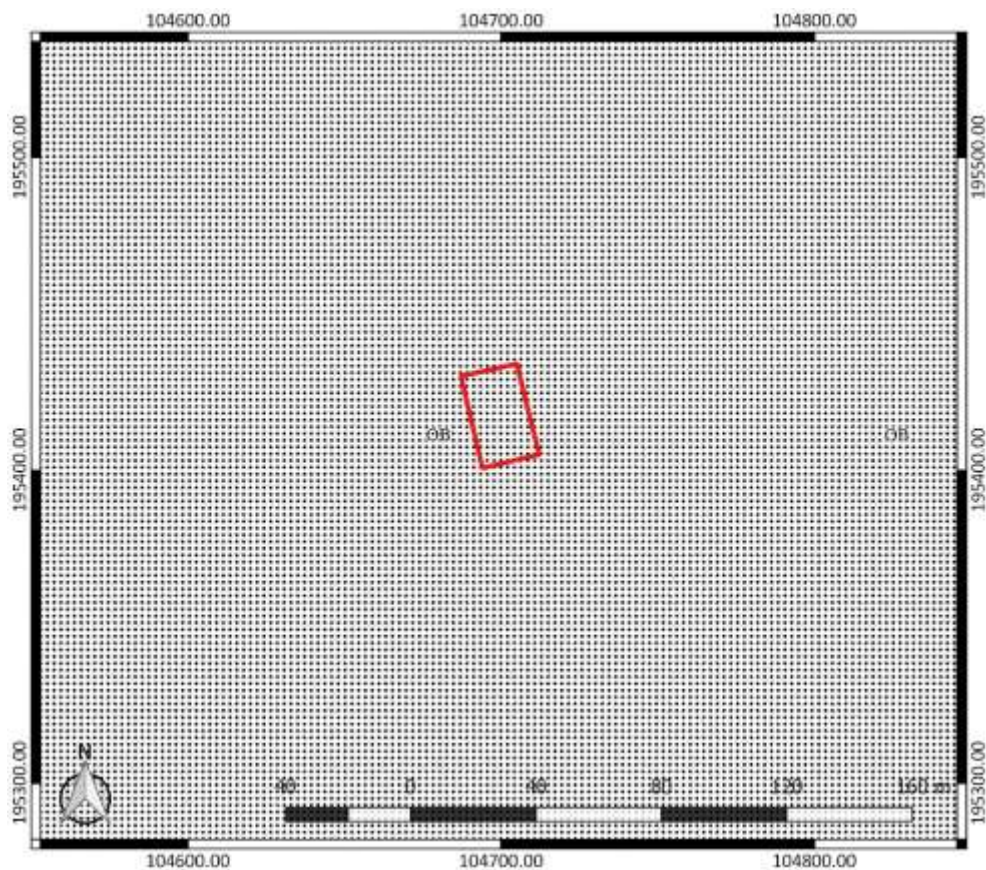

Figuur 19: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

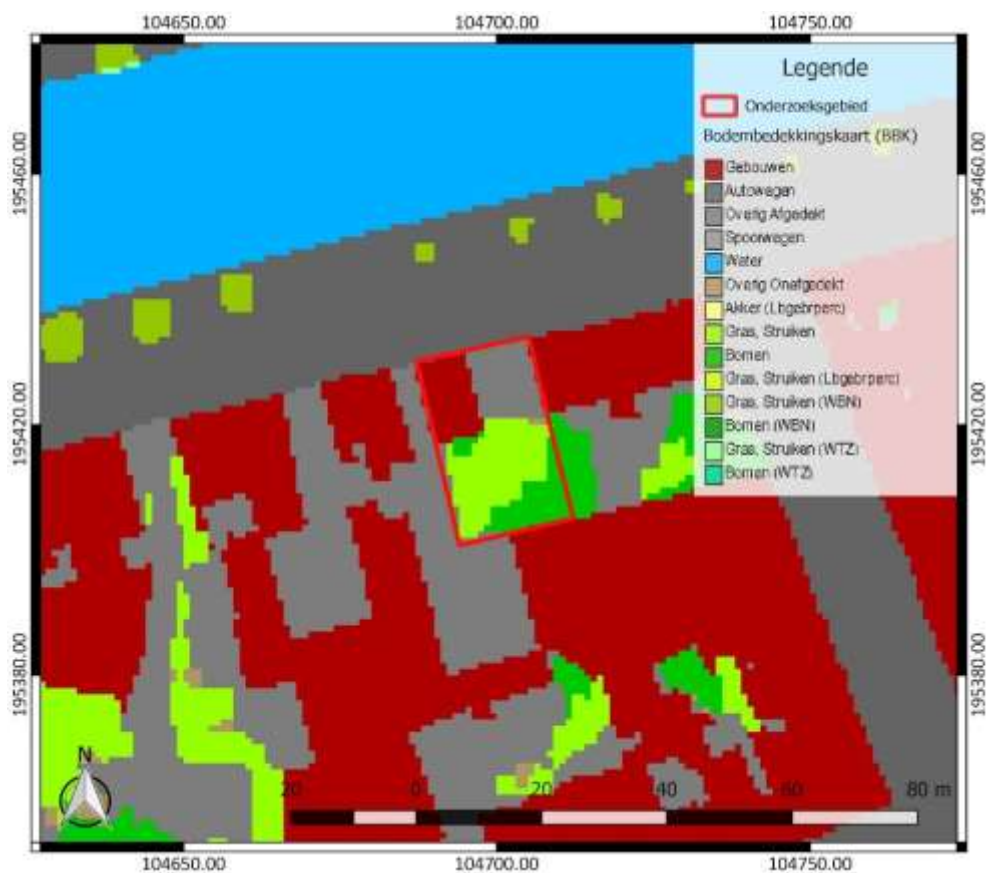
De bodemkaart (Figuur 20) situeert het volledige onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB). Ook haar nabije omgeving valt in een bebouwde zone. Daarom draagt de bodemkaart weinig bij.

Binnen het onderzoeksgebied is op de bodemgebruikskaart (Figuur 21) een gebouw te bemerken in de noordwestelijke hoek. Daarnaast is er een zone overige afgedekt of verharding aanwezig. Het zuiden van het terrein is volgens de bodemgebruikskaart bedekt met gras, struiken en bomen. Dit beeld komt niet helemaal overeen met een recente luchtfoto (Figuur 13). Hier is quasi het volledige terrein verhard en staan er slechts enkele bomen langs de oost- en westrand van het terrein. Het beeld van de luchtfoto geeft de juiste huidige toestand weer.

De potentiële bodemerosiekaart wordt hier niet weergegeven, omdat voor de betrokken percelen geen informatie bestaat.

Figuur 20: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 21: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Ten slotte werd nagegaan of het terrein in het verleden mogelijk opgehoogd werd, bijvoorbeeld tijdens het uitgraven van het Verbindingskanaal in de 19de eeuw. Er werden echter geen absolute hoogtemetingen gevonden die dit kunnen staven. De enige beschikbare bron die gevonden werd, is de eerste Belgische topografische kaart. Deze werd opgemeten tussen 1860 en 1873 door de officieren van het Dépôt de la Guerre. Het Verbindingskanaal is hierop reeds aangelegd en ten noorden en zuiden hiervan lijken twee smalle aarden wallen aangelegd (Figuur 27). Topografische kaarten situeren de weilanden ten noorden van het Verbindingskanaal op ca. 5 m TAW. Op basis van historische kaarten (zie verder) blijkt dat de natte graslanden vroeger verder naar het zuiden toe te situeren waren. Dit betekent dat het terrein in het verleden vermoedelijk 2 tot 3 m opgehoogd werd. Bodemonderzoek dat in het verleden op het terrein uitgevoerd werd, geeft aan dat de bovenste 2 m van het terrein bestaat uit heterogeen materiaal. Het bevat veel stenen, baksteenresten en steenkoolresten.⁹

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De Keltische naam *Ganda*, waarvan de naam Gent afgeleid is, zou een toponiem zijn voor samenvloeiing of monding en verwijst naar de samenvloeiing van de Schelde en de Leie. De naam verwijst naar een nederzetting ten oosten van de samenloop. Sinds de oprichting van de Sint-Baafsabdij (*Ganda*: aan de samenvloeiing) en de Sint-Pietersabdij (*Blandinium*: op de Blandijnberg) in de 7de eeuw is Gent historisch beter gekend. In de 9de eeuw groeide de agrarische nederzetting op de Zandberg (links van de Schelde), toen Gandavum genoemd, uit tot een portus met handelskarakter. Op het einde van de 9de of het begin van de 10de eeuw werd op de plaats van het huidige Gravensteen een grafelijk castrum opgericht. Daarrond ontstond een nieuwe portus. In de 10de eeuw groeiden beide bevolkingskernen naar elkaar toe. Ook rond de abdijen groeiden bewoningskernen die pas later deel werden van de stedelijke portus.¹⁰

Vanaf de 12de eeuw verwierf Gent stadsrechten. Rond 1100 werd een watergordel van deels natuurlijke waterlopen en deels gegraven grachten aangelegd rondom de stad, die zo een kuip van 80 ha groot vormde. Langs de gordel werden vier stadspoorten voorzien, evenals versterkingen van wallen, gemetselde muren, torens en sluizen. In de 13de eeuw breidde het stadsgebied zich verder uit en werd ze opnieuw omwald. In de 16de eeuw kreeg het stedelijk gebied een nieuwe versterkte vestinggordel. Gedurende de hele 17de en 18de eeuw werden de stadsfortificaties aangepast. In de 19de eeuw ontwikkelde Gent zich als een industriële grootstad. Afschaffing van de octrooirechten maakte bewoning buiten de stadsgrenzen mogelijk, wat leidde tot het ontstaan van de 19de-eeuwse gordel.¹¹

Het onderzoeksgebied zelf bevindt zich net ten noorden buiten de omwalling van de stad. Het ligt meer in de richting van bewoningskern van het Oude Wondelgem. Sinds de 6de eeuw was Gent omgeven door een krans van middeleeuwse nederzettingen. Gundlinghem was daar één van. De benaming is een Germaans toponiem dat teruggaat tot de Merovingische periode en dat verwijst naar de woonplaats van de Gundilo.

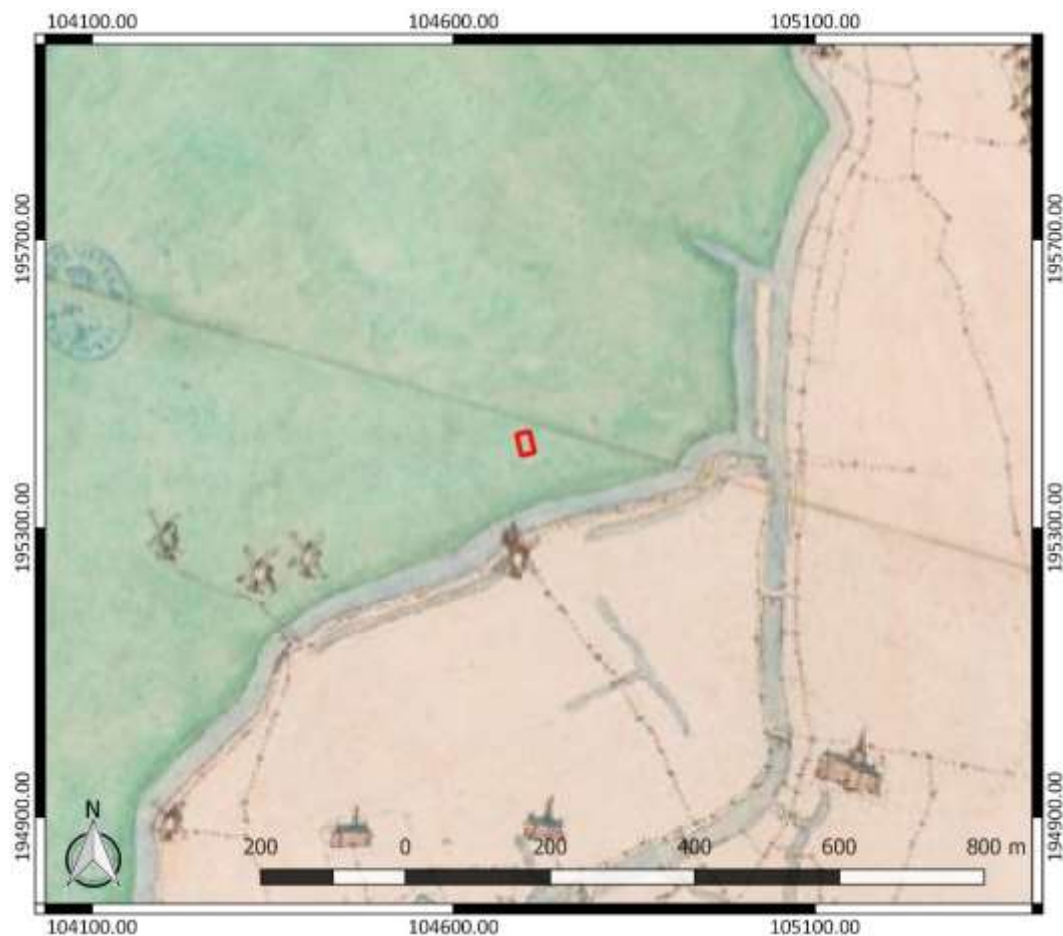
De plaats en de omliggende landen waren in het bezit van de Sint-Baafsabdij en aan het begin van de 12de eeuw werd hier een eerste kapel opgericht. Het gebied bleef haar rurale karakter behouden tot aan de Gentse stadsuitbreiding in de 19de en 20ste eeuw. Rond 1860 werd het Verbindingskanaal

⁹ De Wilde/Saeyns 2005, 8-12

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gent - middeleeuwse stadskern [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 8 april 2020); Capiteyn *et al.* 2007, 5

¹¹ De Potter 1969, 118; De Vinck 1976, 8; Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gent - middeleeuwse stadskern [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 8 april 2020)

gegraven. Dit zorgde voor een ontwikkeling van de omliggende gebieden. Net als aan de zuidkant, vestigde zich in het noorden industrie en onstond hier de Bloemekenswijk.¹²

Figuur 22: Kaart van Gent door Jacob van Deventer met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood
(<https://commons.wikimedia.org/@Biblioteca Nacional de España>)

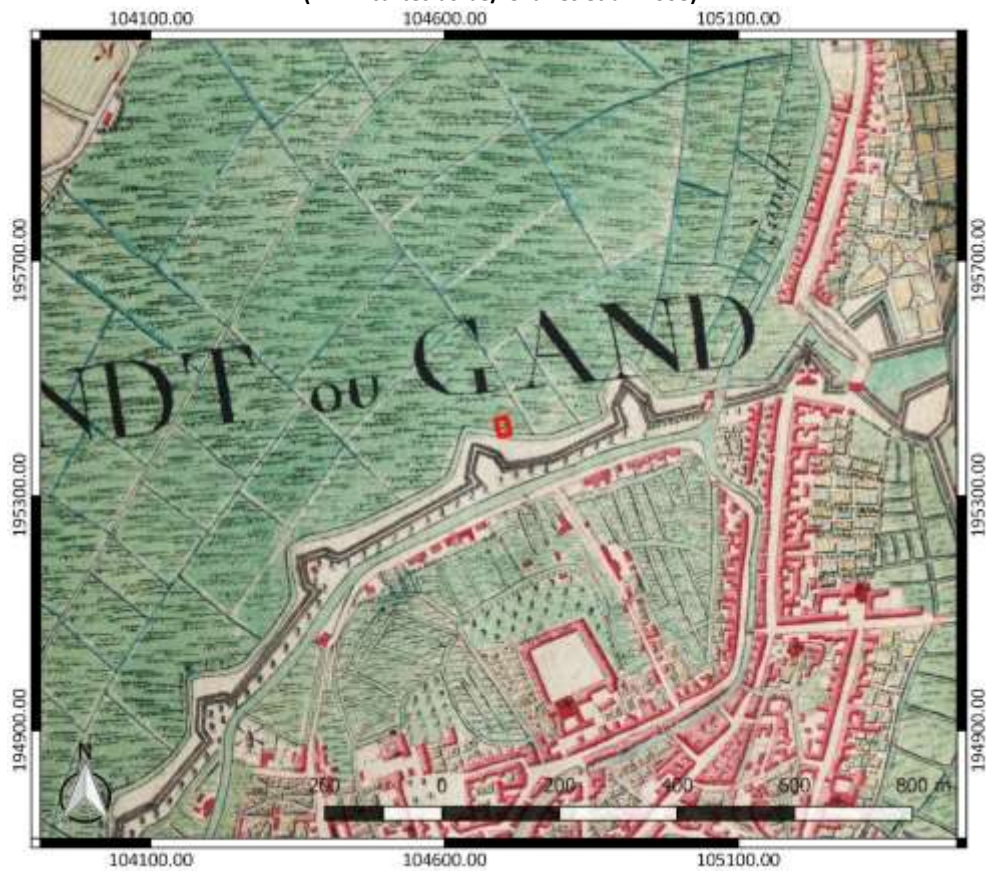
De eerste bron die beschikbaar is voor dit terrein is de kaart van Gent door Jacob van Deventer (ca. 1560, Figuur 22). Hierop bevindt het onderzoeksgebied zich net ten noorden van het centrum. Het terrein zelf lijkt grasland en is, net als andere gebieden buiten de stad, onbebouwd. Verder is een deel van de watergordel rondom Gent herkenbaar. Buiten de omwalling zijn enkele molens aangeduid.

Bij het begin van de 17de eeuw, was het terrein en haar omgeving nog onbebouwd. Dit is te zien op de kaart van Gent, opgemaakt door Jacques Horenbault in 1619 (Figuur 23). Het onderzoeksgebied bevindt zich in werkelijkheid iets zuidelijker dan waar het afgebeeld staat. De gehele zone ten noorden van de omwalling blijft een ruraal gebied. Ten opzichte van de kaart van Deventer werd de vestingsgordel rondom Gent uitgebreid met een tweede gracht en een aarden wal. Ook de Oude Lieve ten noordwesten van het terrein is herkenbaar op de kaart. Er wordt een omwalde rechthoekige structuur waargenomen vlakbij het onderzoeksgebied. Er zijn hierbinnen geen gebouwen zichtbaar. Mogelijk gaat het om een site met walgracht (CAI ID 151258).

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gent - middeleeuwse stadskern [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 8 april 2020); Geschiedenis van Wondelgem [online], <https://stad.gent/wondelgem/over-de-wijk/geschiedenis-van-wondelgem> (geraadpleegd op 8 april 2020)

Figuur 23: Kaart van Gent door Jacques Horenbaert met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.cartesius.be/ Charles *et al.* 2008)

Figuur 24: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 25: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Meer dan een eeuw later (1771-1778) lijkt de situatie van het onderzoeksgebied niet veranderd. Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris, is te zien dat het terrein nog steeds in gebruik is als grasland en onbebouwd blijft (Figuur 24 en Figuur 25). Tot in de 19de eeuw was bewoning buiten de omwalling van de stad ongebruikelijk. Het lijkt er wel op dat de stadsfortificaties aangepast zijn. De brede gracht werd smaller en de stadsmuur zelf werd uitgebreid. Het terrein bevindt zich nabij een ravelijn en het meest zuidelijke deel van het onderzoeksgebied blijkt op de Ferrariskaart in de gracht te vallen. Binnen de omwalling is er bewoning langs de hoofdstraten in het noordelijke deel Gent, maar dit deel bleef eerder in gebruik als tuinbouwzone.

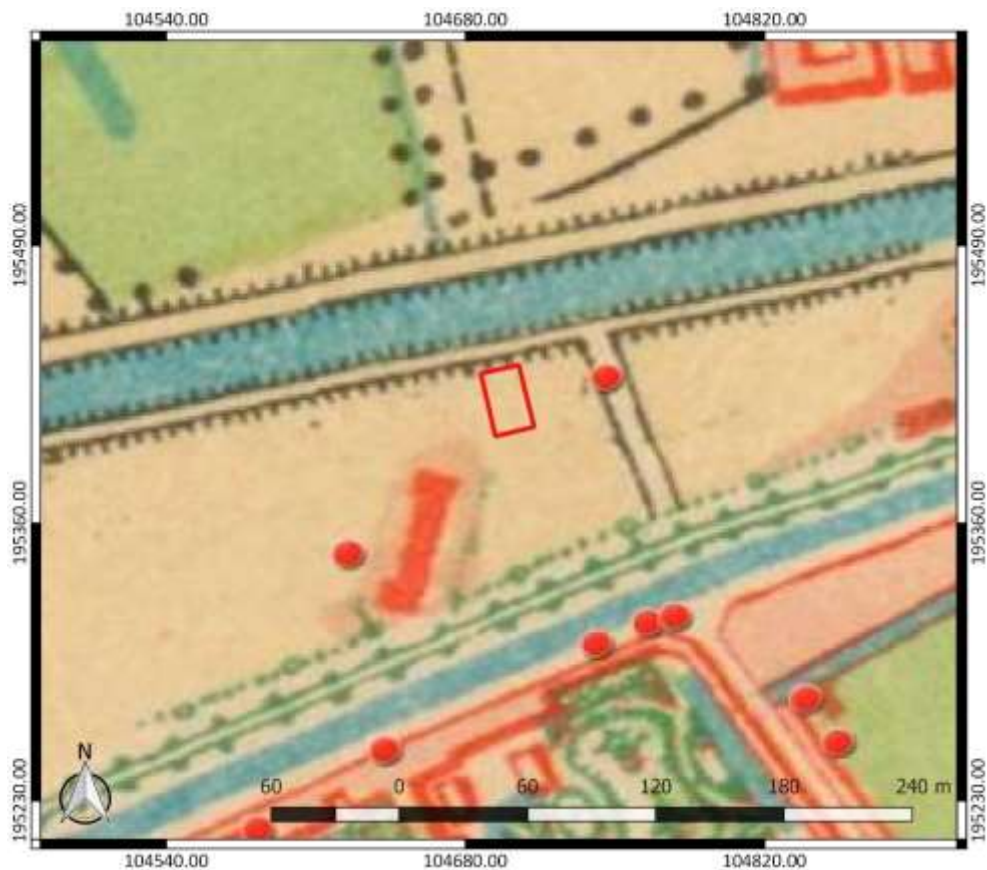
De Vandermaelenkaart (1846-1854) toont dat de stadsmuur zelf afgebroken is, de twee grachten blijken nog wel aanwezig. Ter hoogte van de loop van de vroegere stadsmuur werd een weg aangelegd. Deze komt overeen met de huidige Blaisantvest. In het centrum is de bebouwing in het noordelijke deel sterk toegenomen. Het onderzoeksgebied zelf is nog altijd in gebruik als grasland (Figuur 26).

Op de eerste Belgische topografische kaart die gemaakt werd tussen 1860 en 1873 is te zien dat het onderzoeksgebied zelf nog niet bebouwd is (Figuur 27). De omgeving onderging wel enkele grote veranderingen. De buitenste omwallingsgracht werd gedempt en rond 1860 werd het Verbindingskanaal uitgegraven. Het stratennet buiten het centrum werd uitgebreid. Zo is de Spaarstraat reeds te herkennen. Ten zuidwesten van het terrein bevindt zich een schoolgebouw.¹³

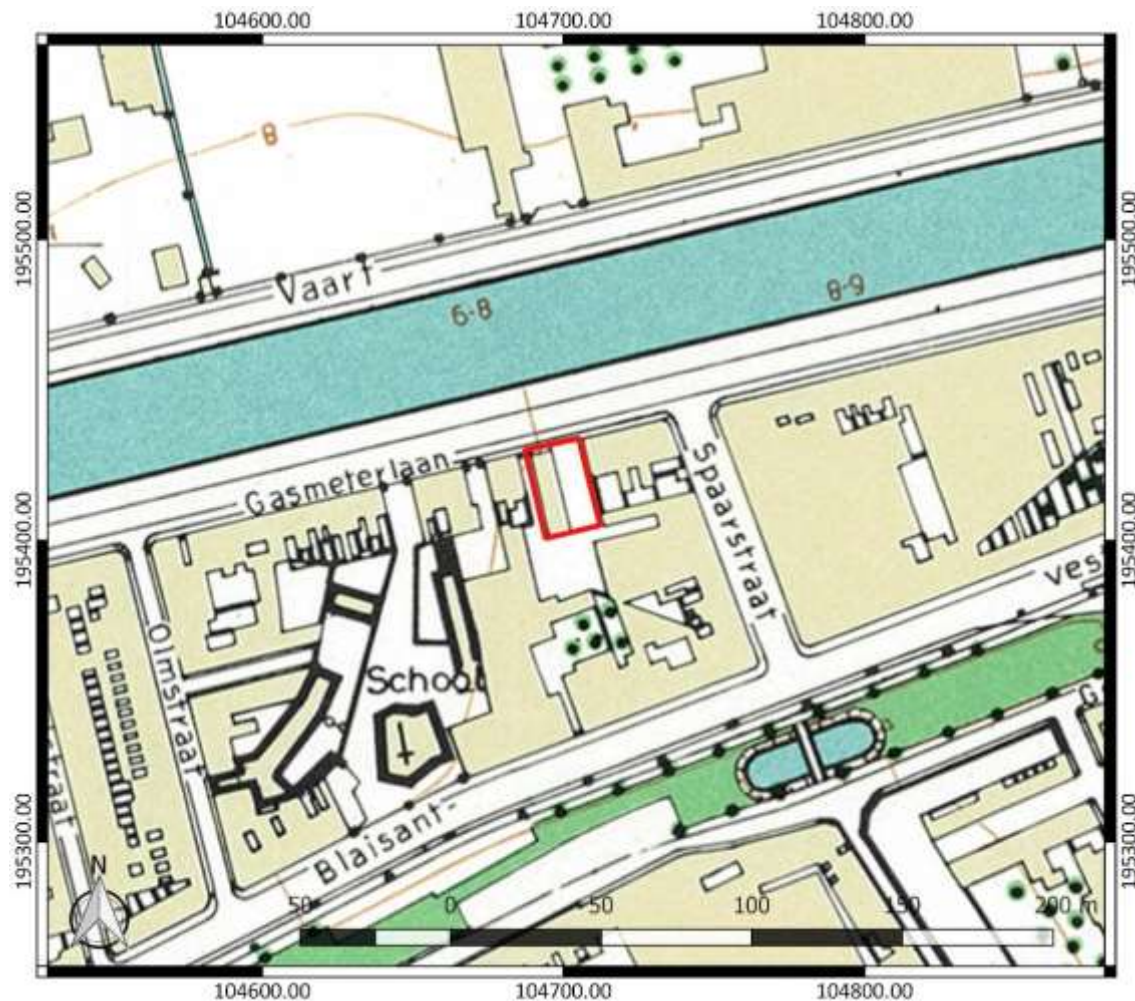
¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Stadsschool en stedelijke kindertuin [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/18632> (geraadpleegd op 9 april 2020); www.arcgis.be

Figuur 26: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 27: Topografische kaart uit 1860-1873 met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.arcgis.be)

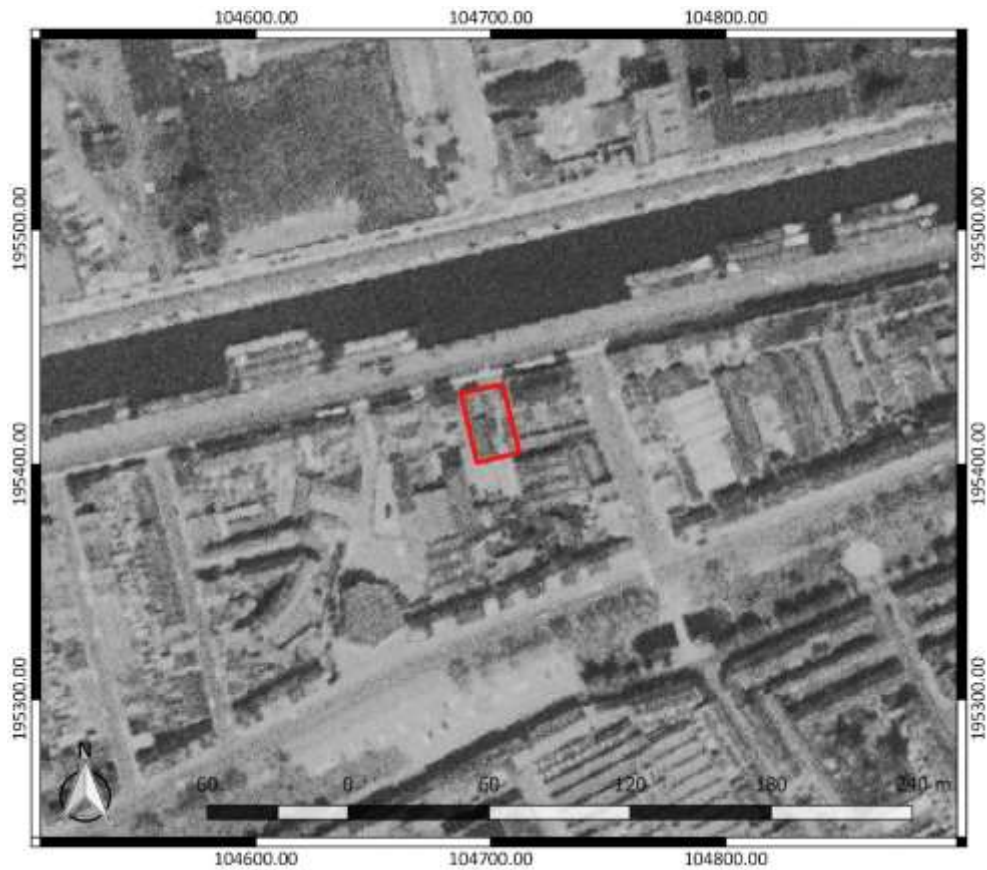

Figuur 28: Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Ongeveer een eeuw later wordt het ondertussen verstedelijkte karakter van deze regio duidelijk op de Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) (Figuur 28). Het Verbindingskanaal is te herkennen. Het wegennet lijkt op de hedendaagse situatie. De binnenste gracht van de omwalling, naast de Blaisantvest blijkt drooggelegd en is een groenzone geworden. In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn naast de school, ook een kerk en verschillende gebouwen te herkennen. De westelijke helft van het terrein zelf is ingenomen door een gebouw. In 1950 werd voor het terrein een vergunning verleend voor de opslag van vloeistoffen van meer dan 20.000 tot en met 500.000 l en de plaatsing van brandstofverdeelinstallaties voor motorvoertuigen. Op het terrein liggen drie ondergrondse dieseltanks waarvan de precieze locatie, noch het volume gekend is. De pompen en tanks werden gebruikt om vrachtwagens en baggerschepen van brandstof te voorzien. Voor de bevoorrading van schepen liep er een leiding naar het kanaal. De precieze locatie daarvan is evenmin gekend.¹⁴

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 29) toont hetzelfde beeld. In de omgeving komen steeds meer gebouwen voor. De situatie binnen het onderzoeksgebied verandert niet. De luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 30) toont de bebouwing binnen het onderzoeksgebied zoals op heden in de noordwestelijke hoek van het terrein. Het is niet duidelijk of dit om hetzelfde gebouw gaat als op de topografische kaart en de oudere luchtfoto.

¹⁴ De Wilde/Saeyns 2005, 5-9

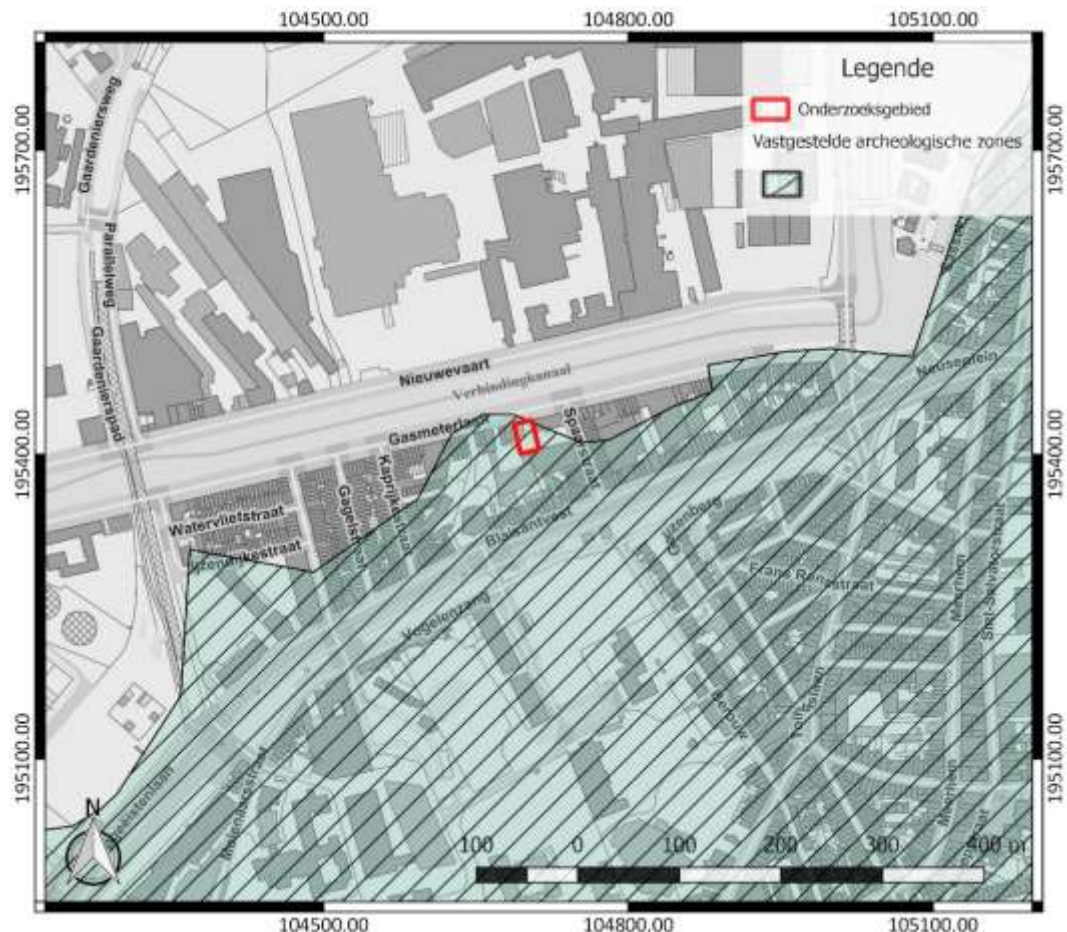
Figuur 29: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

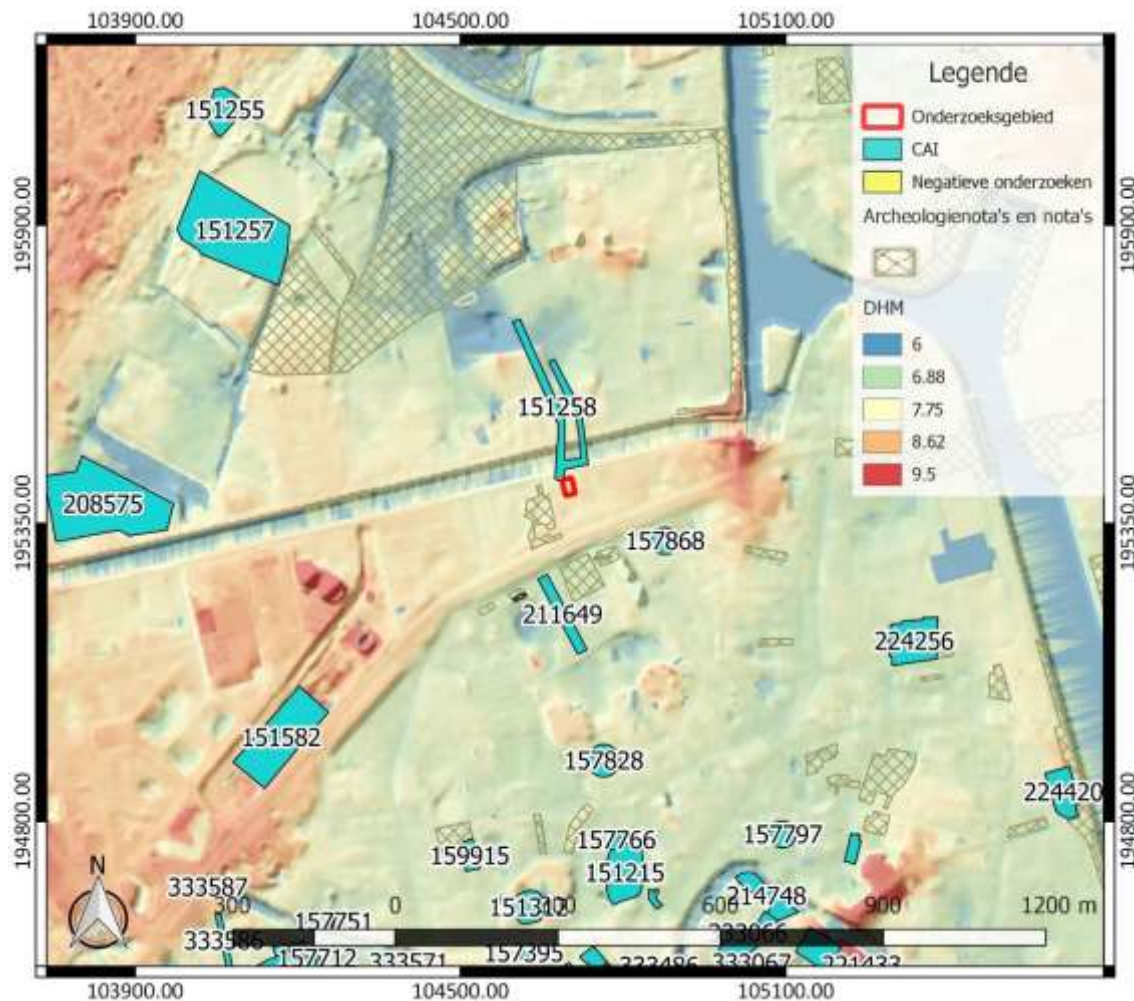
Figuur 30: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Het onderzoeksgebied maakt nog net deel uit van een vastgestelde archeologische zone: de 'Historische stadskern van Gent' (Figuur 31).¹⁵ De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 32). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Figuur 31: Overzichtskaart van de vastgestelde archeologische zones met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Figuur 32: Overzichtskartaat Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Ten zuiden van het onderzoeksgebied werden aan het Zorghotel Voortman (CAI 211649) verschillende ruimtes met muren en baksteenvloeren gevonden. Ze zijn toe te schrijven aan de resten van een industriële textieldrukkerij die hier in 1790 werd opgericht.¹⁷ Niet ver ten westen van deze site werden aan de Vogelenzang afvoergoten en puinkuilen met baksteen en mortel aangetroffen uit de nieuwe tijd. Deze resten staan in verband met de bouw en bewoning van het Herenhuis Voortman.¹⁸ Beide vondsten bevinden zich net binnen het historische centrum.

Nog op korte afstand ten zuidoosten van het terrein werd ter hoogte van de Geuzenberg (CAI ID 157868) lithisch materiaal uit het neolithicum gevonden. Het gaat om een geretoucheerde kling.¹⁹

Op iets grotere afstand werden ter hoogte van de Filatur du Rabot (CAI ID 208575) in 2013 tijdens een proefsleuvenonderzoek een spoor met aardewerkfragmenten en een wetsteen uit de late middeleeuwen aangetroffen. Verder waren hier ook muren van een voormalige fabriekssite uit de

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211649, Zorghotel Voortman (geraadpleegd op 9 april 2020); Bruggeman/Reyns 2015

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 224386, Vogelenzang (geraadpleegd op 9 april 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Bedrijfsgebouw en herenhuis Voortman [online], <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/19963> (geraadpleegd op 9 april 2020); Reusens/Reyns 2019

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 157868, Geuzenberg I (geraadpleegd op 9 april 2020)

20ste eeuw aanwezig.²⁰ Ten noordwesten, ook aan de overzijde van het Verbindingskanaal, zijn twee gebouwen uit de late middeleeuwen gekend. Ter hoogte van CAI ID 151257 gaat het om een complexe site met meerdere grachten en verschillende gebouwen binnen de binnenste gracht. Bij CAI ID 151255 werd een kerk met een ovale omwalling herkend.²¹

De laatste archeologische waarde buiten het historische stadscentrum die het vermelden waard is, is CAI IS 151582. Hier bleek ter hoogte van het Nieuw Gerechtshuis een gracht met driehoekige configuratie van de ravelijn aanwezig uit de nieuwe tijd. Deze maakte deel uit van de stadsomwalling en wordt omschreven als deel van een buitenbolwerk dat bestaat uit een aarden wal en een gracht. Ook het onderzoeksgebied is vlakbij een dergelijke ravelijn te situeren.²²

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied bevindt zich net ten noorden van de historische stadskern van Gent, net binnen de archeologische zone. Het terrein is tegenwoordig voor het grootste deel bebouwd en verhard. In het zuiden staan enkele bomen. Het onderzoeksgebied ligt vlakbij het Verbindingskanaal. Bodemonderzoek dat in het verleden uitgevoerd werd, geeft aan dat de bovenste 2 m op het terrein uit heterogene gronden bestaat. Dit geeft aan dat het terrein in het verleden opgehoogd werd. Wanneer we historische kaarten en topografische kaarten bekijken, zijn er inderdaad aanwijzingen te vinden dat het terrein in het verleden 2 tot 3 m opgehoogd werd.

Het terrein was op basis van historische kaarten vanaf de 17de eeuw waarschijnlijk in gebruik als grasland. Het was al die tijd onbebouwd. Mogelijk bevond zich ter hoogte van het zuiden van het onderzoeksgebied een deel van de 17de-eeuwse stadsomwalling. Op het eind van de 19de eeuw was het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd. Pas vanaf de 20ste eeuw verschijnt er bebouwing in het onderzoeksgebied. Op het terrein werden dieseltanks aangelegd voor het bevoorraden van vrachtwagens en schepen met brandstof. In de nabije omgeving werden resten uit de steentijd, de late middeleeuwen en de nieuwe tijd waargenomen.

Het onderzoeksgebied bevindt zich ter hoogte van of net naast een ravelijn van de stadsomwalling van Gent en volgens sommige historische kaarten loopt een deel van de omgrachting door het zuiden van het onderzoeksgebied. Het is mogelijk dat hiervan nog resten binnen het terrein aanwezig zijn. De aanwezigheid van andere relevante archeologische resten vanaf de 17de eeuw tot heden is

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 208575, Filature du Rabot (geraadpleegd op 9 april 2020)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151255, Maisstraat 215-221 (WHS060) (geraadpleegd op 19 september 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151257, Maisstraat 142 (WHS015) (geraadpleegd op 19 september 2019); Charles *et al.* 2008

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151582, Nieuw Gerechtshuis (geraadpleegd op 9 april 2020)

onwaarschijnlijk. Het is anderzijds niet uit te sluiten dat binnen het onderzoeksgebied oudere resten uit andere periodes aanwezig zijn.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek komen we tot het besluit dat het terrein in het verleden minstens 2 m opgehoogd werd. Er vonden ook graafwerken plaats voor de aanleg van dieseltanks. We kunnen dus besluiten dat de bovenste 2 m van het terrein geen archeologisch potentieel kent en volledig geroerd is. Wel kan de aanwezigheid van relevante archeologische resten binnen het onderzoeksgebied niet uitgesloten worden, vanaf een diepte van 2 m of meer.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de afbraak van de huidige bebouwing en verharding en de bouw van een nieuw woonblok. Verder is er ook sprake van omgevingsaanleg en de bouw van een fietsenstalling. De nieuwbouw zal niet onderkelderd worden, maar krijgt een fundering die zich tot ca. 31 cm onder het stoepniveau zal bevinden. De funderingsplaat wordt geplaatst op funderingspalen. Verder zal ook een hemelwaterput geplaatst worden, dit betekent een verstoringsdiepte van ca. 2,60 à 2,75 m diep. Een liftput kent een verstoringsdiepte van ca. 1,55 m onder het stoepniveau. Er worden ook nog infiltratiekratten geplaatst, minstens op vorstvrije diepte. Dit doet besluiten dat het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied globaal slechts beperkt bedreigd is, omwille van de eerder beperkte verstoringsdiepte van de geplande bodemingrepen. Enkel ter hoogte van de funderingspalen, de hemelwaterput, een liftput en infiltratiekratten zullen grotere bodemverstoringen plaatsvinden, maar deze zijn slechts plaatselijk.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat de aanwezigheid van relevante archeologische resten binnen het onderzoeksgebied niet uit te sluiten is. Het terrein bevindt zich ter hoogte van of net buiten de 17de-eeuwse stadsomwalling en is vanaf de 17de eeuw in gebruik als grasland. Er is voornamelijk een verwachting naar de aanwezigheid van resten uit de 17de eeuw die verband houden met de stadsomwalling, maar in de buurt zijn ook resten uit de steentijd en uit de late middeleeuwen aangetroffen. Ook de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes is op dit moment nog niet uit te sluiten.

Het terrein werd in het verleden minstens 2 m opgehoogd en wordt pas in de 20ste eeuw bebouwd. Er werden dieseltanks aangelegd voor de bevoorrading van vrachtwagens en schepen. Momenteel is het bijna volledig bebouwd en verhard. Uit de gebruiksevolutie van het terrein zoals we die konden reconstrueren, komen we tot het besluit dat minstens de bovenste 2 m van het terrein bestaat uit opgebrachte en geroerde lagen. De geplande werken op het terrein kennen over het algemeen slechts een beperkte verstoringsdiepte. Enkel de aanleg van een hemelwaterput en de funderingspalen van het gebouw verstoren mogelijk het oorspronkelijke maaiveld. Deze verstoringen hebben slechts een beperkte omvang en zijn erg plaatselijk. Omwille van de diepte waarop het relevante archeologische niveau verwacht wordt, de aanwezigheid van een geroerde ophogingslaag van minstens ca. 2 m dik en de beperkte negatieve impact van de geplande werken op het oorspronkelijke bodemarchief, komen we tot het besluit dat geen bijkomend archeologisch vooronderzoek meer nodig is in het kader van de geplande werken op het terrein.

3 Samenvatting

Het terrein bevindt zich ter hoogte van of net buiten de 17de-eeuwse stadsomwalling en is vanaf de 17de eeuw in gebruik als grasland. Ook de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes is op dit moment nog niet uit te sluiten. Het terrein werd in het verleden echter ook minstens ca. 2 m opgehoogd en wordt pas in de 20ste eeuw bebouwd. Er werden dieseltanks aangelegd voor de bevoorrading van vrachtwagens en schepen. Momenteel is het bijna volledig bebouwd en verhard. De geplande werken op het terrein kennen over het algemeen slechts een beperkte verstoringdiepte. Enkel de aanleg van een hemelwaterput en de funderingspalen van het gebouw verstoren mogelijk het oorspronkelijke maaiveld. Deze verstoringen hebben slechts een beperkte omvang en zijn erg plaatselijk. Omwille van de diepte waarop het relevante archeologische niveau verwacht wordt, de aanwezigheid van een geroerde ophogingslaag van minstens ca. 2 m dik en de beperkte negatieve impact van de geplande werken op het oorspronkelijke bodemarchief, komen we tot het besluit dat geen bijkomend archeologisch vooronderzoek meer nodig is in het kader van de geplande werken op het terrein.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bruggeman, J./N. Reyns, 2015: *Archeologisch vooronderzoek Gent - Vogelenzang-Blaisantvest. Zorghotel en serviceflats Voortman*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 290).

Capiteyn, A./L. Charles/M.-C. Laleman, 2007: *Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst*, Gent.

Charles L./M.-C. Laleman/D. Lievois/P. Steurbaut, 2008: *Van walsites en speelhoven. Het vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, Gent.

De Potter, F., 1969: *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad. Eerste deel*, Gent.

De Vinck, K., 1976: De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Koornlei van de middeleeuwen tot vandaag, Gent (*Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent. Verhandelingen* 13).

De Wilde, B./R. Saeys, 2005: *Actualisatie oriënterend bodemonderzoek. Terrein gelegen aan de Gasmeterlaan 190 te Gent*, s.l.

Reusens, R./N. Reyns, 2019: *Nota Gent - Vogelenzang*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 890).

Vermeire, S./G. De Moor/R. Adams, 1999: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 22 Gent*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2020)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2020)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

